Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Ölandskungsljus och grenigt kungsljus – två skånska rariteter

Kjell-Arne Olsson

Figur 1. Massförekomst av ölandskungsljus 2023 invid ett nyanlagt stängsel sydväst om Karsholm. (Förekomst C på karta 2). Foto: K.-A. Olsson.

Många av de kungsljusarter som noterats i Skåne (och Sverige) har uppträtt mer eller mindre tillfälligt. Det är framför allt ljust kungsljus *Verbascum thapsus* och mörkt kungsljus *V. nigrum* som vi betraktar som gamla bofasta medlemmar av vår flora. Men ytterligare två arter har sedan gammalt hemortsrätt i vårt landskap. Det är de två sällsynta arterna ölandskungsljus. *V. densiflorum* och grenigt kungsljus *V. lychnitis*.

Den äldsta uppgiften om ölandskungsljus i Skåne pulicerades av Elias Fries 1828. I *Novitiæ Floræ Svecicæ* skriver han att Gustaf Christer Ljungstedt funnit den vid Karsholm i Österslöv (Fries 1828). Ljungstedt var läkare och blev bataljonsläkare vid Vendes artilleriregemente 1829 och senare stadsläkare i Kristianstad. Dessvärre dog han 1832, blott 33 år gammal. Redan 1749 noterade Eberhard Rosén att grenigt kungsljus växer vid godset Duveke tre kilometer sydväst om Kågeröd (Rosén 1749). Båda dessa två kungsljus har alltid varit stora rariteter hos oss. Så även idag, då de bara växer på några få lokaler i landskapet.

Ölandskungsljus, såväl som grenigt kungsljus, har under årens lopp ofta blandats samman med de snarlika arterna läkekungsljus *V. phlomoides* respektive praktkungsljus *V. speciosum*. Både ölandskungsljus och läkekungsljus är storblommiga arter, men stjälken hos den förstnämnda är vingkantad till följd av bladen är långt nedlöpande, medan bladen hos läkekungsljus är kort- eller oskaftade och stjälken därigenom rundad. På Artportalen har flera rapporter om ölandskungsljus de senaste åren illustrerats med uppenbara foton på läkekungsljus. Grenigt kungsljus och praktkungsljus har båda greniga, kandelaberlika blomställningar. Den

Ölandskungsljus, *Verbascum densiflorum*

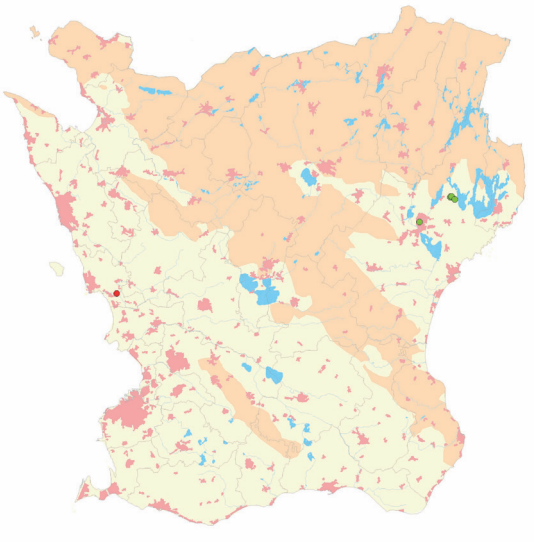
Beskrivning. Ölandskungsljus är en högväxt, grovt byggd tvåårig ört. Stjälken är vitluden och blir drygt en meter hög. Bladen är brett och spetsigt äggrunda med nedlöpande bas så att stjälken därigenom blir vingkantad, de har tät gulvit filtartad behåring. Ölandskungsljus blommar från juli till september, blomställningen är ogrenad eller med få korta grenar. Blommorna är stora, tre till fem centimeter breda, med gul krona. Ståndarsträngarna är vitludna utom de två nedersta som är nästan kala. Ståndarknapparna är tre till fem millimeter långa och de två nedre sitter snett infästade på strängarna. Märket är avlångt.

Utbredning. Ölandskungsljus är sällsynt och förekommer regelbundet endast på Öland och i Skåne, men har påträffats tillfälligt även i andra sydsvenska landskap. Den växer på torr näringsrik och gärna kalkrik mark, på torrbackar, strandvallar och i vägkanter. **Första fynduppgift** är från Öland och publicerades 1819 (Nordstedt 1920).

Etymologi. Artnamnet *densiflorum* betyder tätblommig och kommer av latinets *densus* (tät) och flos (blomma). Arten har ibland kallats praktkungsljus, men detta namn används numera på arten *Verbascum speciosum*.

Ur: Anderberg, A. & Anderberg, A.- L., 2007. *Den virtuella floran*.

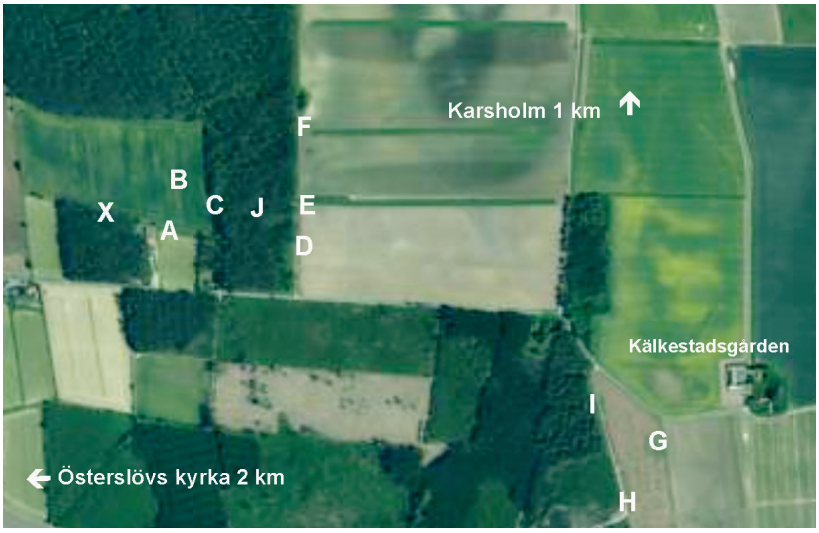
förstnämnda arten har dock blad som är gröna på ovansidan och nedre ståndarknappar som är kala, till skillnad från praktkungsljus som har grågröna blad och där även de nedre två ståndarknapparna är håriga. Tidigare var praktkungsljus inte med i våra vanligaste floror vilket lätt ledde till felaktiga bestämningar. I artikeln *Grenigt kungsljus och praktkungsljus – två ofta förväxlade arter* behandlas dock båda arterna utförligt (Ekman & Karlsson 1982). Praktkungsljus är odlad som prydnadsväxt och har spridit sig kraftigt även utanför trädgårdar under senare decennier. Det var först på 1930-talet som den noterades som vildväxande i Sverige. I exempelvis Åhustrakten är praktkungsljus nog det vanligaste kungsljuset numera.

Karta 1. Ölandskungsljus i Skåne 2024.
● = förekomster 2024 ● = inte återfunnen 2024

Figur 2. I Kristianstad har ölandskungsljus en betagande vy mot godsbangården. Foto: K.-A. Olsson.

Karta 2. De enskilda bestånden av ölandskungsljus vid Karsholm 2015–2024.
Återfyndet 1990 är markerat med ett X.

Tabell 1. Antalet blommande plantor ölandskungsljus vid Karsholm 2015–2024.

Bestånd	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
A	132	?	?	?	6	0	4	11	16	40
B	32	17	?	65	131	15	0	126	78	12
C	1	20	3	5	1	1	1	1	ca 1400	260
D	0	131	131	20	24	4	12	40	5	8
E	0						123	22	5	8
F	60	49	11	32	31	7	5	3	1	72
G	-						ca 3600	66	3	ca 175
H	-						2	0	0	1
I	-						-	-	1	2
J	-						-	-	-	5
Summa	225	217	152	122	193	27	ca 3750	269	ca 1500	ca 580

Ölandskungsljus

Det har gått omkring 200 år sedan ölandskungsljus för första gången noterades från Karsholm, och här finns det fortfarande kvar. Under inventeringen för *Projekt Skånes Flora* återfann jag arten 1990 på öppen, störd mark invid en planterad talldunge 2 kilometer sydväst om Karsholm. Kommande år fann jag alltfler förekomster av ölandskungsljus i omgivningarna. Sedan ett decennium tillbaka har floravårdsgruppen i Kristianstad som tradition att varje år förlägga en av våra exkursioner hit då vi letar efter och räknar detta tjusiga kungsljus. Antalet plantor växlar kraftigt från år till år. När ytor med tallskog avverkats eller en åkerren blivit störd, kan det något år senare bli en massförekomst med ölandskungsljus (Figur 1), för att kommande år blir allt färre och till sist mer eller mindre försvinna. Så har väl ölandskungsljuset uppträtt i området de senaste seklerna, och vi får väl hoppas att den har denna vana inne även de kommande. Här har kungsljuset sedan det återupptäcktes för drygt tre decennier sedan noterats på drygt tio delförekomster inom ett 1 km^2 stort område på Karlsholm gods ägor (Karta 2).

År 2024 upptäckte Mikael Svensson, Osby, ett ganska stort bestånd av gulblommiga kungsljus på en brant grässlänt invid järnvägsviadukten i Kristianstad (Figur 2). Han trodde att det kunde vara ölandskungsljus, och visst, här blommade ett 10-tal plantor tillsammans med ett antal plantor ljust kungsljus.

Slänten har en relativt tät vegetation med buskar och gräs så det ska bli intressant att se om ölandskungsljuset förmår att hålla sig kvar i slänten eller om förekomsten är att betrakta som tillfällig.

Vid Karsholm är ständiga störningar av marken en förutsättning för att ölandskungsljuset ska kunna fortleva. Under de drygt tre decennier jag följt arten i detta område har jag kunnat se hur den flyttar runt till följd av avverkningar av tallskog och störningar av åker- och vägrenar. Det är bara att hoppas att denna intensiva markanvändning får fortsätta i framtiden.

Strax söder om de kända förekomsterna finns det planer på att avverka stora delar av tallskogen och anlägga en stor solkraftspark. Om dessa planer blir verklighet, kan detta bli ett gyllene tillfälle för ölandskungsljuset att skina i kapp med solen och ge oss alla ett välbehövligt tillskott av energi.

Bestånden vid Karsholm och vid järnvägen i Kristianstad tycks vara de enda förekomsterna för ölandskungsljus vi har i Skåne idag. Vid Karsholm har ölandskungsljus, trots namnet, sina rikaste förekomster i Sverige.

Grenigt kungsljus, *Verbascum lychnitis*

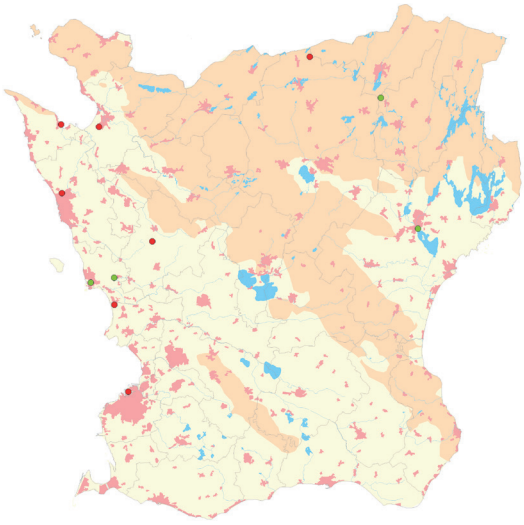
Beskrivning. Grenigt kungsljus är en tvåårig, högväxt ört. Stjälken blir omkring en meter hög och är grenig upptill. Bladen är äggrunda med naggad kant och avsmalnande bas, gröna på ovansidan med spridda greniga hår och mjöligt filthåriga på undersidan. De nedre bladen är tydligt skaftade medan stjälkbladen är kortskaftade till oskaftade. Grenigt kungsljus blommar i juli-augusti med vita eller gula blommor som sitter i glesa axlika klasar i spetsen av grenarna. Blommorna är skaftade och ungefär två centimeter breda. Alla ståndarsträngar är vitulliga.

Grenigt kungsljus kännetecknas av sin rikt greniga blomställning, de skaftade bladen som är gröna på ovansidan, samt att alla ståndarsträngar är vitulliga.

Utbredning. Grenigt kungsljus är sällsynt och ofta tillfällig. Den förekommer på kulturmark i Sydsverige, från Skåne till Uppland. Arten härstammar från Medelhavsområdet och är inte ursprunglig i vårt land men är numera naturaliserad. **Första fynduppgift** är från Skåne och publicerades 1749 (Hylander 1971).

Etymologi. Artnamnet *lychnitis* kommer av grekiskans *lykhnos* (lampa) och var ett grekiskt växtnamn redan under antiken.

Ur: Anderberg, A. & Anderberg, A.- L., 2007. *Den virtuella floran*.

Karta 3. Grenigt kungsljus i Skåne 2024.
● = förekomster 2024 ● = inte återfunna 2024

Grenigt kungsljus

Landskronatrakten har sedan lång tid tillbaka hyst livskraftiga förekomster av grenigt kungsljus. Redan 1892 blev den samlad vid Asmundtorp, en halvmil öster om Landskrona, och här finns den fortfarande kvar. År 2024 noterades 650 plantor i ett f.d. sandtag en dryg kilometer VSV den majesätiska 66 meter höga sockenkyrkan i nygotisk stil (Ett ”Herranom värdigt tempel” som prosten Stenius uttryckte det vid invigningen 1897). Även inne i Landskrona har kungsljuset sedan mer än två decennier tillbaka en stor förekomst om minst 100 plantor på stadens godsbangård.

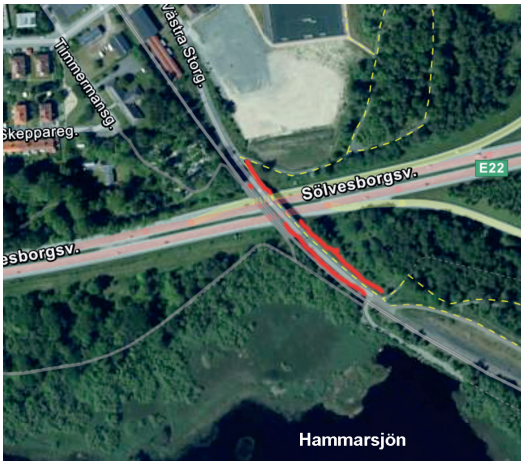
Elias Fries nämner grenigt kungsljus från ”Kristianstadstrakten” 1835 (Fries 1835), men sedan dröjde det till 2007 innan Torgny Roosvall hittade några få plantor vid viadukten över E22 i den södra utkanten av Kristianstad. Liksom ölandskungsljuset i Österslöv,

Figur 3. Vid viadukten i Kristianstad är alla plantor av grenigt kungsljus vitblommiga. Foto: K.-A. Olsson.

varierar antalet grenigt kungsljus kraftigt beroende på störningar på slänter och renar i området. År 2024 var här ett ovanligt gott år för kungsljuset. På den norra slänten mot motorvägen blommade flera hundra stänglar av det, på denna lokal, vitblommiga kungsljuset (Karta 4, Figur 4).

Grenigt kungsljus är vitblommigt på lokalen i Kristianstad (Figur 3), men det kan även vara gulblommigt. Vid en genomgång av insamlade kollekter i våra offentliga herbarier i slutet av 1980-talet visade det sig att 60 % av beläggen hade gula blommor mot 40 % vita (Ekman & Karlsson 1989). På den sydvästra slänten på lokalen i Kristianstad växte 2023 en handfull gulblommiga kungsljus, som med sina greniga blomställningar och sina gröna blad var mycket snarlika grenigt kungsljus. Dock var ståndarsträngarnas behåring svagt men tydligt violettfärgade. Dessa plantor vill jag därför tolka som hybrider mellan grenigt och mörkt kungsljus *V. lycknitis* × *nigrum* (Figur 5).

Karta 4. Förekomsterna för grenigt kungsljus vid viadukten över E22 i Krisianstad markerade med rött.

Tabell 2. Antalet blommande plantor grenigt kungsljus N och S E22 i Kristianstad 2021–2024.

	2021	2022	2023	2024
N E22	12	4	29	ca 300
S E22	27	18	61	92

Figur 4. På en slänt vid viadukten i Kristianstad blommade flera hundra plantor grenigt kungsljus 2024. Foto: K.-A. Olsson.

Figur 5. Vid viadukten i Kristianstad växer några kungsljus som förmodligen är hybrider mellan grenigt och mörkt kungsljus. Foto: K.-A. Olsson.

På lokalerna i Landskrona och Kristianstad där grenigt kungsljus funnits under lång tid, måste arten betraktas som bofast och väletablerad. Arten har även dykt upp på ett mindre antal lokaler i Skåne de senaste två decennierna, vilka tycks ha varit högst tillfälliga då de inte gått att återfinna något år senare. Det har då rört sig om en eller några få plantor. På ruderatmark vid Kattarps återvinningsstation i Östra Göinge har en planta visat sig såväl 2023 som 2024. Även här rör det sig troligen om ett tillfälligt gästspel.

Sammanfatttning

Både ölandskungsljus och grenigt kungsljus är stora rariteter i Skåne, såväl som i Sverige i övrigt. Ölandskungsljus är bara bofast på några få lokaler i Skåne och på Öland och klassad som starkt hotad (EN) på vår nationella rödlista. Grenigt kungsljus är något vanligare i de sydligaste landskapen i landet, men det är bara på några få lokaler det är känt sedan mer än 10–20 år tillbaka. Det betraktas som sårbart (VU) på rödlistan. Båda arterna är fridlysta i Sverige.

Då både ölandskungsljus och grenigt kungsljus har så få lokaler i vårt landskap, är de naturligtvis väldigt utsatta och kan lätt försvinna från vår flora. Dock är det positivt att ölandskungsljus lyckats hålla sig kvar vid Karsholm i två sekler, och grenigt kungsljus i mer än ett sekel i Asmuntorp och snart två decennier i såväl Landskrona som Kristianstad.

Litteratur

Ekman, S. & Karlsson, T. 1989. Grenigt kungsljus och praktkungsljus – två ofta förväxlade arter. *Svensk Bot. Tidskr. 83*: 73–81.

Fries, E. 1828. *Novitiæ Floræ Svecicæ. Edit. Altera*. Londini Gothorum.

Fries, E. 1835. *Corpus florarum provincialium Sueciæ. I. Floram Scanicam scripsit*. Upsaliæ

Johansson, J. T. & Manktelow, M. 2017. Linnénätet i Skåne. *Bot. Notiser 152:4*.

Olsson, K.-A. 2015. Ölandskungsljus i Österslöv. *Bot. Notiser 148:3*: 28.

Olsson, K.-A. 2022. Ölandskungsljus i Österslöv – igen! *Bot. Notiser 155:4*: 39–40.

Rosén, E. 1749. *Observationes botanicæ, circa plantas qvasdum Scaniæ non ubivis obvias, et partim qvidem in Svecia hucusque non detectas. Quibus accessit brevis disqvisitio de strage bovilla, qvotannis in pascuis Christianstadii observata.* Londini Gothorum.